

Sturm László

Lőrincz György:

Pusztulás

Magyar Napló, 2007;

Besúgó voltam, szívem

Pro-Print, 2008

Az 1946-os születésű, Székelyföldön élő Lőrincz György két legutóbbi regénye letehetetlen olvasmány. Ennek persze ára van: az olvasóban ott motoszkál a hatásvadászat, a könnyebbik megoldás gyanúja. Mitől ez az elbizonytalanodás? Attól, hogy az író nem restell az eddig főképp metaforikusan, példázatszerűen, méltóságteljes lassúsággal érintett erdélyi magyar sorskérdésekről fordulatosan írni és egyértelműen nyilatkozni. De észre kell venni, hogy Lőrincz

prózája nem szemben áll Bálint Tibor, Sütő András, Szilágyi István és más nagyságok világával, hanem kiegészíti azt. Egyrészt kihasználja a nyílt kimondás oly sokáig nélkülözött lehetőségét (ez persze se pró, se kontra nem jelent minőségi különbséget), másrészt a problémák olvasmányos feldolgozásával olyan rétegek felé is nyitni tud, amelyeknek a fenti írók esetleg „nehéznek” tűnnek (így némelyek számára a hozzájuk vezető utat is kikövezve).

A nyílt kimondás a didaxis és a publicisztika veszélyét hordja magában. Ám itt a bemutatott sorsok és jelenségek hitelesítik a felvetett kérdéseket és a kifejtett véleményeket. A Pusztulás középpontjában Köblös Orsolya áll, aki a rendszerváltozás után visszatér egykori kúriájukba, ötvenes évekbeli megpróbáltatásai helyszínére a kis székely (itt: „sajgóföldi”) faluba, hogy esélyt adjon az újrakezdésnek. Városban élő fia lelkesen bele is vág a gazdálkodásba (hétvégenként), de kísérlete kiábrándulással végződik: a hagyományosan krumplitermelő vidék terménye alulmarad a behozott olcsó török krumplival szemben (amit a román hatalom valószínűleg épp a magyar vidék talpraállását akadályozandó enged be). Az unokák már eleve idegenkednek a visszatéréstől, náluk már az is happy end, hogy végül nem Kanadába, hanem Magyarországra vándorolnak ki. Köblös Orsolya mégis kitart (alakja az utószóíró Pomogáts Bélát Németh László és az erdélyi történelem asszonyhőseire emlékezteti, joggal), az események logikája alapján már csak a méltó pusztulás jegyében, de főntartva a – bár talán irracionális – remény egy szikráját. Szellemi társa a környék sok próbán át tisztán maradni tudó lelkésze. A Besúgó voltam, szívem szintén széles körképet ad a negyvenes évektől a jelenig nyúló sorslehetőségekről, és itt is két alak kerül a középpontba. Ezúttal azonban a két alak egymás ellenpólusa: Göcs Aladár a rendszerváltozás után folyamatosan szorongó, de igazi szembenézésre, gyónásra képtelen egykori (?) besúgó, Szálka János pedig az apolitikus kívülállástól épp a legveszélyesebb időkben a magyarság melletti nyílt elkötelezettségig eljutó – és ezért súlyos megveretését, illetve közvetve felesége elvesztését elszenvedő – főorvos. Ebben a közegben nem tűnnek se légből kapottnak, se túldramatizáltnak a hol a szerző, hol az alakjai által kimondott mégoly tragikus meglátások.

Különösen a Pusztulásban feltűnő fogás a kérdések válasz nélküli sorjáztatása. Ez érzékelteti a legjobbakat is hatalmába kerítő elbizonytalanodást, kilátástalanságot. „Miért borítjuk a közömbösség, a közöny fátylát a múltra? És miért teszünk úgy, mintha semmi sem történt volna? Mintha nem lettek volna feljelentők és feljelentettek?” – ilyen és hasonló kérdéseken rágódik a lelkész, maradék híveit látogatva. A múlt emlékeiből kirajzolódik az életerőt megtörő helyzet, mely szétzilálta az egykor erős közösségeket, a több évtizedes tervszerű manipuláció és terror, amely ha nem kívülről, hát belülről csonkolta a személyiséget. Az igazság képviselete durva megtorlást eredményezett, magukba fojtása pedig belső meghasonlást. Ebben a helyzetben a többség értékrendje szükségszerűen omlott össze, állt be valamiféle önigazolás szolgálatába. Különösen, ha ezt a folyamatot még tudatosan is gerjesztette a hatalom. A Besúgó voltam, szívem két „gondolatrendőrségi” főnöke jól példázza a hatalom két arcát. A korábbi a nyílt erőszak híve, fő módszere a hangadó magyarok összeveretése. Az őt váltó új a lélektan szakértője, pontosan látja az elszegényítésben rejlő öntudatcsökkentő potenciált (Göcs Aladár is szegénységében látja besúgóvá lételének szükségszerűségét, de például felesége azt példázza, hogy talán mégsem ilyen egyértelmű az összefüggés), a másik fő fegyvere pedig a kölcsönös bizalmatlanság légkörének megteremtésével a közösségek, az ellenállási gócok felőrlése. A szervezett lejáratás, félreinformálás a módszere.

Lőrincz György világosan feltárja a megfélemlítés, a beszerzés, a románosítás módszereit, és ezeket tipikus sorsokon keresztül teszi megrendítően elevenné. A naiv olvasókban tudatosítja, hogy mindez nem a lezárt, hanem a folytatódó múlt, a magyarok térség elszegényítése, öntudatának elbizonytalanítása, az egyes városok megszerzésére összpontosító előrenyomulás (ahogy Kolozsvár után következett Marosvásárhely, és most talán Kézdivásárhely van soron) ma is folyik, ha más külsőségek és eszközök révén is. A tények kíméletlenül, illúziótlanul tárgyilagos felmutatásával annak belátására ösztönöz, hogy az állandó engedmények, megalkuvások Magyarországról gerjesztett politikája kudarcra ítéltetett, hiszen a másik oldal következetesen visszaél ezekkel, kimondva-kimondatlanul nyilvánvaló célja, az erdélyi magyarság eltüntetése érdekében. Legjobb esetben is a huszonnegyedik órában vagyunk, hogy a kényelmes ábrándok helyett szembenézzünk a kiábrándító igazsággal, és ehhez igazítsuk a tetteinket (ha tehetünk még valamit – és akkor is: mit?).

Hogy a szerző nézetei alapvetően megszabják a regények világát? Sok a narrátori megállapítás, a szereplők sokszor a narrátor szócsövei is egyben, a jelenetek váltakozása – a fordulatos, izgalmas cselekménybonyolítás mellett – nagyrészt a kifejtett tételek sokoldalú megelevenítésének rendelődik alá? Mindez csak akkor jelentené e művek gyengeségét, ha a cselekmény steril illusztráció maradna, és nem válnék sikeresen elkapott részletei, a jellemekkel való összhangja és a valóságról való tudásunk mélyrétegeit érintve érzékletessé, következetessé és hitelessé. Ha a szerző hamis vagy közhelyes tételeket képviselne. Ha a szereplők nem mutatkoznának körüljárható, sokrétű, sorshordozásra képes alakoknak. (E legutóbbi kapcsán merülhet föl kritika Lőrincz prózájával szemben: a szereplők beszédén olykor diszsonánsan üt át az elbeszélő hangja. Ez a Pusztulásban többször fordul elő – de ott se bántóan sokszor –, mint a következő regényben – ahol mindössze egyszer vagy kétszer –, ezért is tekintem a Besúgó voltam...-ot némileg érettebb műnek. Igaz, ez utóbbiban egyszer rikítóan publicisztikai modorra csúszik a szerző, „az alkoholizmus mocsarába” sodródó embereket említve.)

Miután az író nem esik bele a felsorolt csapdába, immár nyugodt szívvel élvezhetjük a sorsok és az események hol ironikus, hol megrendítő kavalkádját. Felfigyelhetünk a csend mindkét művet átjáró, motivikus szerepére, arra, hogy van jó, érlelő, harmóniára hangoló, és van némasággá ürülő, pusztító csend. A jók és rosszak világosan elkülönülnek, de mindegyik emberi marad, mert megszenvedi a másik, a jó, illetve a rossz kísértését (például még a gondolatrendőrség főnöke is tisztelettel néz Szálka doktorra). Az idősíkok között könnyedén – és az áttekinthetőséget mindig szem előtt tartva – ugráló jelenetkezés úgy emeli ki a tipikus mozzanatokot, hogy a gondolatiságot egyesíti az életszerűséggel.

Mindkét regényben fontos szerepet kapnak az irracionális mozzanatok. A Besúgó...-ban ezek az álmokra korlátozódnak, a Pusztulásban többször tűnnek föl eszelős, vajákos alakok is. És csak először gyanakszik némi okkal az olvasó, hogy elcsépelet fogásról, egy szürreális szócső felléptetéséről van szó, később megnyugodhatunk: az író mind társadalom-lélektanilag (nagy és sokkoló változások esetén elszaporodnak a titokzatos képességű emberek), mind arányaiban (nem kerülnek indokolatlanul előtérbe, se túl egyértelműen megítélhetővé nem válnak ezek a figurák, viszont ráirányítják a figyelmet a történetek apokaliptikusságára) helyén kezeli a jelenséget. Mire ez az irracionális szál? Mert vele teljesebb az élet (hiszen az érthető mellett valóban mindig ott lehet az érthetetlen). És általa teljesebb a remény. Ha a racionális

gondolkodás elenyészőnek láttatja is a romániai magyarság megmaradásának, felvirágzásának az esélyét, a racionalitás esendőségét átérezve mégis kél bennünk valamiféle csakazértis. És a rendszer bukása alátámasztja ezt az esélyt, ha kibontakozni – egyelőre?! – nem engedi is. Nem véletlenül kezdődik és végződik a Besúgó... Isten szemszögének felvillantásával. „Reggel kilenc óra volt. A nap a keleti dombhátnak könyökölve, aranyló fényt szórva maga körül kapaszkodott fel az oltáriszentségként tündöklő Oltárkő fölé, hogy beragyogja azt a földet, amelyet az Isten is jó órájában teremtett, s amely számára is a mindenségen belül oly kedves volt, amikor Göcs Aladár, főállású besúgó s született intrikus, egy deci vodkától feltöltődve, vidáman sorjázó léptekkel a városka harmadik kiskocsmája felé tartott” – ekként indul a regény, amelynek végén az itt feltűnő Göcs Aladár álmában Istennel vívódva keres bűnére megbocsátást. De nemcsak a világon túl, hanem az emberen belül is megmutatja a szerző a lehetséges – bár felfoghatatlan – jó forrását. Szálka doktor és családja a harmónia és az áldozatvállalás példája, a gondolatrendőrök és Göcs (a másik regényben az egykori bűz téveszesítő Varró Etel) belső elégedetlensége, illetve gyötrődése pedig azt jelzi, hogy a rossz rendben a manipulátor, a hatalmas sem érzi jól magát – és talán ez a változások legfőbb motorja.

A tényezővé lett irracionalitás ráirányítja a figyelmet a művek szimbolikus vonatkozásaira. Például a későbbi regény névjátékaira. Szálka doktor (a foglalkozása se jelentés nélküli) törékeny, mint a szálka, mégis képes szálka lenni a hatalom szemében, így egyszerre szálfává nő (többször is elhangzik ez a kedveskedő névtorzítás a regényben). Keresztneve a Keresztelő Szent János-i sorsra utalhat (bár itt nem ő, a felesége a végső áldozat), a mű elején a „Szent Péter utca torkolatában” (f)eltűnő alakja pedig a mennyország kulcsairól készítenek elmélkedésre: van-e feloldozás (a kötet másik főszereplője, Göcs Aladár kapcsán kerül ez a kérdés a középpontba). Mikor a regény – és a lehetséges ellenállás – egyik kiemelkedő jelenetében atillában József Attilát szaval (a Pusztulásban ennek párjelenete a lelkész szószéki Ajtmatov-felolvasása), egyszerre idéz meg két Attilát. A hun királyt (ne feledjük azt sem, hogy a főorvos felesége: Réka) és általa a – hagyomány szerint hun leszármazott – székely (és magyar) nép ősi dicsőségét, nagyságát. És a költőt, általa meg az értelmetlenben, a kilátástalanban való helytállás példáját; nemcsak mint az egyes ember léthelyzetét, hanem mint egész közösségeket, mindenekelőtt az erdélyi magyarságét. Nem véletlenül kísérik végig a szöveget a József Attila-utalások (többször is „a törvény szövedéke” kifejezés, amely „megritkult”, már „nem véd”).

A könnyen beazonosítható szerzői világnézet, a misztikum és a szimbólumok kedvelése, a gazdag jellemű, de végig jellemük eleve adott logikája szerint „működő”, tehát alapvetően változatlan szereplők felléptetése, az aktualizálás vállalása, a hangulatok ironikustól elégikusig húzódozó változatossága, az érzékitől a platóiig terjedő szerelmi szálak bemutatása, a fordulatossá cselekmény mind a lektűr felé mutat, ennek a nehezen meghatározható és sokszor kétesen hangzó „olvasmánynak” a hatósugarában jelöli ki a mérlegre tett könyvek helyét. A besorolás azonban csak a művek jellegét és lehetőségeit írja körül, hiszen a lektűr, bár csábít a felületességre és sikerhajhászatra, nem eleve való minőségi ítélet. Lőrincz regényei pedig éppen hogy a nemes lektűr hagyományait folytatják, melyet olyan nevek fémjeleznek, mint Herczeg Ferenc, Wass Albert vagy akár Márai Sándor.

KORTÁRS ONLINE

★

Egy besúgó robotképe (Olvasólámpa) - Bogdán László

A besúgás, mint a magunk mögött hagyott aranykorszak, a Ceaușescu-diktatúra máig ható és nyugtalanító, átkos öröksége, az utóbbi években írott regényeiben élénken foglalkoztatja Lőrincz Györgyöt.

De amíg előző regénye, a Pusztulás besúgóvá kényszerített egyik hősnője, Kenéz tiszteletes felesége megrendítő, görög tragédiákba illő, katartikus alak, addig az új regény, a Besúgó voltam, szívem „hősből”, Göcs Aladáról minden olyan vonás hiányzik, ami katarzist okozhatna. Ez az ember — noha foglalkoztatja saját önként és dalolva vállalt besúgásainak következménye — főként attól retteg, hogy nyilvánosságra kerülnek a listák, és lelepleződik a saját környezetében, a családban, a kocsmában, a városban gondosan őrzött titka, láthatólag a katarzist még a gondolata is idegen tőle, önmagával folytatott végtelen, önkínzó beszélgetéseiben fel sem merül esetleges bűnösségének még a gondolata sem, ezer és ezer felmentő körülményt talál magának, láthatólag nincs erkölcsi érzéke, mintha nem lenne tisztában saját, másoknak ártó cselekedeteinek súlyával. Egyszerűen képtelen felfogni, mit csinált. Az előző regény alapvetően tragikus hangoltsága már a múlté, Göcs Aladár, a született besúgó története másfajta ábrázolásmódot kíván, anekdotikusabbat és szarkasztikusan ironikusabbat. De a regény mégsem marad egy nyugtalanítóan bizarr anekdota, és azért nem, mert itt is megjelenik a tragikus hős, a doktor, Göcs egyik áldozata a maga megrendítő történetével. A doktor felesége öngyilkosságában, autóbalesetében (?) besúgónk, mondhatni, nyakig benne van, még akkor is, ha elsősorban a Lőrincz által nemes egyszerűséggel csak gondolatrendőrségnek nevezett szekuritáté túlbuzgó és megszállott ügynökeinek sehova nem vezető, elmebeteg gyanakvása sodorja a kiszolgáltatott, szerencsétlen asszonyt megalázó szituációk sorozatába...

Lőrincz nagy erénye a szociografikus hitelességű történet és a hősök pszichikai elemzése. Ráadásul feladatát szinte hibátlanul oldja meg, noha kétféle megközelítés váltakozik, Göcs és a politikai tisztek ábrázolása kedélyesen ironikus, míg áldozataik, a főorvos és felesége kiszolgáltatottságának felmutatása komor és tragikus. Elkerülhette volna-e a szórakozott, kizárólag munkájának, a gyógyításnak és családjának élő főorvos a sorsát? A kérdés, nem véletlenül, benne is fölmerül. Az egész a nyolcvanas évek közepén kezdődik, amikor a városban egyre több embert vernek meg, akik az orvos műtőasztalára kerülnek. Egy adott ponton törvénytisztelő állampolgárként — aki egyszerűen nem fogadhatja el, hogy a gondolatrendőrség tagjai büntetlenül ártatlanokat verhetnek félholtra — felháborodik, és

elhatározza, hogy elmegy panaszt tenni... a szervekhez, s ezzel magára irányítja a helyi gondolatrendőrség vezetőinek figyelmét, őt is megveretik, majd megkezdődik felesége tragikus halálával végződő kálváriája... Amelyben, mondanunk sem kell, Göcs, a született besúgó is részt vesz. Született besúgó? Lőrincz árnyaltan ábrázolja Göcs Aladárt, már apró gyermekkorában árulkodik, az iskolában is, aztán megismerkedik egy focimeccsen a helyi rendőrrel, aki megbízza az első feladattal, házuk a falu szélén van, nyomorúságos körülmények között élnek, de épp ezért feltűnés nélkül figyelheti meg, kik lopják az erdőből a fát, és jelentheti a rendőrnek. A megtorlás pedig nem marad el, és Göcs már nem tud, de nem is akar kiszállni. Számára a besúgás hatalmának jele, de egyben életforma is. Nyilván, a fordulat után is folytatja, egyfolytában a lelepleződéstől rettegve, s egyre zaklatottabb lelkiállapotba kerül, egyre többet iszik, de addig, hogy végiggondolja életét s elismerje bűneit, képtelen eljutni. Egyszerűen azért, mert teljességgel hiányzik belőle az erkölcsi érzék — akárcsak a megszállott, magyarfaló tisztekből, akik a székelv városkában, felismerhetően Udvarhelyen, a kolonialisták örök missziójának bűvöletében cselekszenek —, ami regénybeli ellenfelében, a főorvosban, bármennyire naiv is, bármennyire szórakozott is, megvan.

Lőrincz György: Besúgó voltam, szívem. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2008

HÁROMSZÉK ONLINE